

İçtihat Heveslilerine

İmanı zaif, felsefesi kavi bir kısım kimseler, müçtehidin-i izâma müsavat dâva etmekte ve “Onlar da bizim gibi insanlardır, hata yapabilirler, o hâlde biz de içtihat yapabiliriz.” diyerek, ahkâm-ı istinbat etmeye cür’et göstermektedirler. Bu nâhil ve haddini mütecâviz şahıslar, kendi söz ve fiillerinin şeriata uyup uymadığını bizzat kendilerinin tesbit edecekleri ve Kur’an ve Hadis’te mesnedini bulamadıkları meseleleri de kıyas yapmak sûretiyle halledebilecekleri iddiasındadırlar. Halbuki, bu tarz hareket, çok cihetlerde mecruh ve mualleldir. Zira kıyasla netice tesbit etmek gibi bir iddiayı, bu zamanda değil herhangi bir kimse, belki mütehasıs büyük bir din âlimi de yapamaz.

Malûmdur ki, her vazifenin ve her ilmin ve fennin ehil ve etbaları başka başkadır. Yine kaide-i mukarrerendedir ki, **“Bir fennin çok mahir mütehasısı diğer fenlerin mukallididir.”** Meselâ, hendese gibi bir ilimde mahir olan zat, tıp gibi diğer bir fende âmi ve tufeylîdir. Birinin metayı diğerinden istenilmez. Kezâ, bugün bir din âlimi ne kadar kabiliyetli olursa olsun, o müçtehidin-i izâmın ancak kelâmlarını anlayıp, müstaid bir şakird ve talebe olabilir ve bundan ileriye geçemez.

Evet, hiç kimse ne kendini, ne efkâr ve ezhânını, ne de kalb ve niyetini ve ne de zamanını, müçtehidin-i izâmın ağraz-ı fasideden temiz olan efkâr, ahvâl ve ezhânına kıyas edebilir. Böyle bir kıyas “kıyas-ı maa’l-fârik”tır.

Meselenin anlaşılmasına yardım için, şu kaideyi de arzedelim. Hakikatın mahiyeti bir olmakla beraber, efradının zımında tahakkuk tarzları ayrı ayrıdır.

Meselâ; sinek de uçar amma, “kartal gibiyim” diyemez. Birisine açılan ufkî daire, diğeriyile muvazeneye gelmez ve tartışılmaz. Veya, buğday da sünbül verir, lâkin ağaç olamaz. İşte, kâinattaki bütün nisbî kanunlar bu nev’idendir.

Binaenaleyh mekteplerde okutulan fenlerin de mahiyetleri bir olsa dahi, tedrisat tarzları başka başkadır. Meselâ; ilkokulda da matematik dersi okunur, fakat bu okuldan mühendis çıkmaz.

Aynı şekilde, ulûm-u diniyenin yüksek mahiyetinin, müçtehidin tabakasındaki tahakkuk keyfiyeti, fukaha-i izâm, müfessir ve muhaddis-i kirâm hazretlerindeki tezâhür keyfiyetiyle kıyas edilip ölçülemez. Elbette, her yıldızın güneşten istifadesi, kabiliyet ve istidadı nisbetindedir.

Evet, içtihad fezasının yıldızları, tiryak hükmünde olan yüksek dinî hakikatları, bir lâboratuvar mahiyetindeki edille-i şer’iyye ile tahlil, terkip ve tanzim ettikten sonra gittiler. Lâkin hamdolsun ki meydanı boş bırakmayarak, asırları nurlarıyla ziyadâr eyleyen ve her biri dünyevî ve uhrevî bir çok hakikatların ve esrarın hazinesi olan,

dost ve düşmanın takdir ve tebçilerine mazhar milyonlarca kitabı bırakıp sonra gittiler.

Bu zamanda, İslâmiyete hizmet arzusunda bulunan zamanın din âlimleri, selef-i sâlihinden bizlere miras kalan ulûm-u diniyeye ait her çeşit yüksek cevherlerin kutusu hükmünde olan sedef-misâl kitaplarını taharri ve tetabbu' edip bizleri tenvir ve irşad ederlerse ne âlâ, etsinler. Yoksa, soğuk bir taassup veya tefevvuk meyliyle içtihad dâvasında bulunan ve şu harika eserleri basit anlayışlarıyla hafife alan basit ve hafif insanlar, hâmiyet yerine hıyânet, hizmet yerine cinâyet etmiş olurlar.

Mevzuyla alâkasına binâen içtihadı tarif ve bir kısım şartlarını izah edelim:

İçtihat, usûl-ü fıkhıta tarif edildiği gibi: *“Ahkâm-ı şer’iyye-i fer’iyyeyi, edille-i erbaâdan istihrac ve istinbattır.”* Yani, dört delil olan Kur’an, Hadîs, İcmâ ve Kıyas’dan ahkâm çıkarmaktır. Bu ise müçtehidin-i izâmın vazifesidir.

Müçtehidin Vasıfları - İçtihadın Şartları:

Evvelâ, Kur’ân-ı Kerîm’in şer’i ve lügavî mânâları ve bunların kısımları, yani has, âmm, müşterek, sârih, kinâye, zâhir, nassa, hâfi, müşkil, müteşâbih, dâll-bilibâre, dall-biliktizâ, dall-biddelâle, nâsih, mensuh ve sair aksam ve mânâlar müçtehidde meleke ve kariha haline gelmelidir. Bu ilimleri sadece bilmekle içtihad yapılamaz. Meselâ, Celâleddin-i Süyutî gibi çeşitli ilimlerde dört yüz kadar esere sahip ve çok defa uyanık iken sohbeti nebeviyeye mazhar olan muhakkik bir zat, birkaç mes’elede içtihad etmek istediğinde devrin büyük fakihleri, **“Devr-i içtihat geçmiştir, sen içtihat yapmak iktidarında değilsin.”** diye kendisine karşı çıkmışlardır. Ömer Nasuhî Bilmen de, *“Hukuk-u İslâmiye ve Istılahat-ı Fıkhiye Kamûsu”* adlı eserinde müçtehidleri büyüklük sırasına göre, müçtehid fi’şşer’i, müçtehid fi’l-mezheb, müçtehid fi’l-mesele, eshab-ı tahriç, eshab-ı tercih, eshab-ı temyiz ve mukallid-i mahz olarak sınıflandırmakta ve en alt tabaka olan mukallid-i mahz kısmını şöyle izah etmektedir:

“Bu, içtihadta, tahric ve tercihe selâhiyettar olmayıp, yalnız bir mezhebe mensup hükümlerin, mes’elelerin ve rivayetlerin büyük bir kısmını hıfzetmiş, bunları eserlerine derceylemiş olan herhangi bir zattır.”

Ömer Nasuhî Efendi bu izahtan sonra dokuzuncu asrın en büyük Hanefî fukahâsından olup, her bir cildi dokuz yüzü aşkın sayfeden müteşekkil altı cildlik **“Reddü’l-Muhtar”** isimli fıkıh eserinin sahibi olan İbn-i Âbidin’i *“mukallid-i mahz”* kısmına misâl vermektedir.

Ayrıca müçtehid, hadîs-i şeriflerin de metin ve senediyle mânalarını ve aksamalarını bilmeli ve ravilerin ahvâllerine, hadisin cerh ve tâdillerine, nasih ve mensuhlarına, tarik-i vürudlarına vâkîf olmalıdır.

Diğer taraftan müçtehid; örf ve âdete vâkîf olmakla beraber, hangi yerde icma' varid olduğunu da bilmelidir, tâ ki ona muhalif içtihadta bulunmasın.

Ve nihayet müçtehid, kıyasın vecihlerini bütün şartlarıyla, ahkâmıyla, aksamıyla, makbul ve merdudiyle ihata etmiş olmalıdır.

Bir kimsede bu şartlardan birisi veya bir cüz'ü bulunmazsa o kimseye ıstılâhi mânasıyla, müçtehid denilmez. Kuru dâva ile sultan olunmaz. Zira, delil istenilir, tasvir-i müddeâ ile aldanılmaz.

Şu önemli hususa da işaret edelim ki, mutlak müçtehid kendi akıl, hayâl ve hissiyatından mes'ele istihraç edemez. Ancak bütün gücünü kullanmış olmak şartıyla dört delil-i şer'i içinde saklı bulunan ve dinin itikadla ilgili olmayan fer'i mes'elelerini istihraç edebilir. Aksi halde mes'ul olur.

Kaldı ki, *"Bu zamanda bu evsafa bir kimse yeryüzünde var mıdır ve bir şahsın bu evsafa yetişmesi mümkün müdür?"* meselesi de ayrıca nazara alınmalıdır. Evet, zatında mümkün olsa bile, adeten vukuu dördüncü asırdan beri cumhur-u ulemânın beyan ve ikrarıyla, sabit olmamıştır. Durumun böyle olduğunu ulûm-u diniyenin asrımızdaki mütehasıs ve muhakkiklerinden **Hüseyn-i Cisrî, Ömer Nasuhi ve Şeyhülislâm Mustafa Sabri** ve diğer zatlar da kitaplarında beyan etmişlerdir.

Zaten şimdiye kadar müçtehidlik dâva edenler, mücerred iddiadan ileri gidemeyip, kîl u kâl etmişlerdir. Şimdi de iddia eden varsa buyursun içtihad etsin!..